

СУФІКСАЦІЯ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

© Фецько І. М., 2015

У статті досліджено словотвірну організацію українських термінів музейництва, зокрема термінів, утворених суфіксальним способом. Окреслено основні тенденції суфіксального способу термінотворення, проаналізовано найпродуктивніші моделі суфіксації термінів музейної справи.

Ключові слова: українська мова, термінологіка музейництва, термін, словотвір, морфологічний спосіб термінотворення, суфіксація, словотвірна модель.

In the article, the word-formative organization of Ukrainian term system of Museum Studies, specifically those formed by means of a suffix is explored. Major tendencies of term-formation suffix means are identified, and the most productive models of suffixation of term system of Museum.

Keywords: Ukrainian language, terminology of museum, term, term-formation, morphological term-formation mode, suffixation, and term-formation model.

Термінотворення – це цілеспрямований процес, що передбачає врахування наявних у певній галузі системних відношень, це планомірний творчий процес, зумовлений взаємодією внутрішніх та зовнішніх мовних чинників [8, с. 161]. Терміни виникають у фаховому середовищі й вживають їх лише в термінній функції. «Процес термінотворення, – за словами З. Куньч, – це особливий різновид словотвірної процедури, який відрізняється від звичайного словотвору переважанням певних компонентів (терміноелементів) і/або композиційних моделей» [7, с. 118].

На думку багатьох дослідників [9; 10], термінотворення підпорядковане загальним вимогам словотвору сучасної української літературної мови. Однак термінній лексиці властиві й певні диференційні ознаки. Особливостям термінотворення, на відміну від загальномовного, притаманне використання обмеженого набору моделей, що визначають специфіку системної термінної організації. Галузеве термінотворення дає можливість використовувати спеціальні словотворчі морфеми, які є показниками конкретних значень і виконують класифікаційну функцію. Крім того, у термінотворенні вільніше й простіше поєднати національні й запозичені словотворчі засоби. Для термінологіки є властивим, з одного боку, широке використання продуктивних афіксів загальнолітературного словотворення, а із другого – формування фонду власне словотворчих засобів.

Українське термінознавство має чималу низку досліджень, де висвітлено питання термінотворення. Дослідженням проблем словотвору присвячено чимало праць знаних українських мовознавців, а саме: І. Ковалика, З. Сікорської, Л. Вакарюка, В. Горпинича, М. Плюща, В. Сімовича, В. Русанівського, Л. Дідковської, Н. Клименко, Є. Карпіловської, Л. Полюги й інших. Словотвір окремих терміносистем в українському термінознавстві досліджували І. Кочан (радіотехнічна),

Г. Наконечна (хімічна), О. Литвин (машинобудівна), З. Куньч (риторична), Л. Козак (електро-технічна), І. Процик (фізична), М. Комова (терміносистема соціальної комунікації) та ін.

Актуальність статті зумовлена потребою вивчення й систематизування малодослідженої української терміносистеми музейництва.

Мета дослідження – проаналізувати суфіксацію як морфологічний спосіб словотворення української термінолексики музейництва, визначити специфіку дериваційних процесів у досліджуваній терміносистемі.

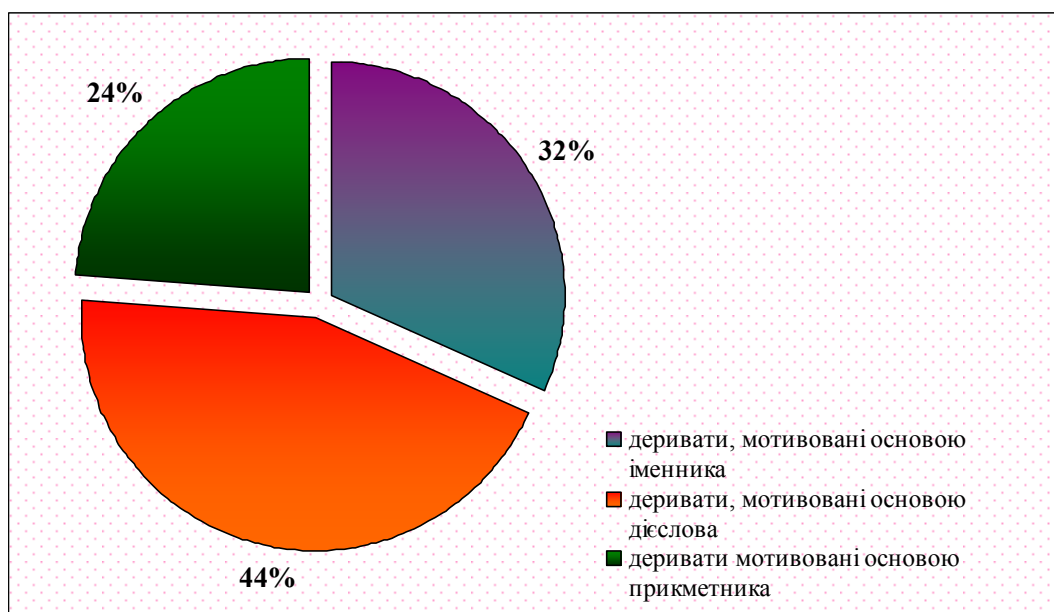
Завдання дослідження – визначити способи та засоби термінної деривації досліджуваної терміносистеми, виокремивши продуктивні моделі суфіксації термінів.

Джерельною базою слугують сучасні українські термінологічні словники музейної справи.

Одним із найпродуктивніших морфологічних способів творення як загальнонавчаних мовних одиниць, так і термінної лексики, вважаємо суфіксацію. Суфіксальний спосіб полягає у приєднанні до кореня словотворчих суфіксів, за допомогою яких може виникати мовна одиниця з новим поняттям або таким способом утворені мовні одиниці виражають лише певні відтінки значення початкового кореня. У процесі творення термінів цим способом долучають вихідного знака до класу знаків, позначених суфіксом. Суфікси виразно відрізняються від префіксів широким діапазоном видозміни [2, с. 10].

З'ява в терміноодиночці суфікса вказує на вміст у ній певного узагальненого значення (семантична функція), вираженого в спеціальній формі (структурна функція), за яким ця термінна одиниця потрапляє до певного лексико-граматичного класу (частини мови) і може виконувати в реченні певну синтаксичну роль (синтаксична функція) [1, с. 31]. З огляду на повноту осягання функцій суфікси вважаємо еталонними одиницями суфіксальної підсистеми мови.

Оскільки більшість українських термінів музейної справи є іменниками, тому здебільшого дослідники звертають увагу на їхнє творення. Терміни-іменники, утворені суфіксальним способом, поділяємо на деривати, мотивовані основами іменників, дієслів і прикметників (див. діаграму 1).

Діаграма 1. Кількісне співвідношення дериватів, мотивованих основами різних частин мови

Деривати, мотивовані основою іменника (див. табл. 1)

Основа іменника + суфікс -ник. Словотвірний тип із суфіксом **-ник** в терміносистемі музейної справи використовують для творення дериватів на позначення осіб за родом діяльності: *експозиція* → *експозиційний* → *експозиційник*, *музей* → *музейний* → *музейник*, музейних предметів – видів видань: *слово* → *словник*. Деривати цього типу є також назвами вмістилища для чого-небудь: *монета* → *монетний* → *монетник*.

Основа іменника + суфікс -н-иц(я). Терміни, що належать до цього типу, мають переважно доволі вузьке значення – умістище того, що означає мотивувальне слово: *монета* → *монетний* → *монетник* → *монетниця*.

Таблиця 1.

Словотворча структура суфіксальних дериватів у терміносистемі музейництва

формант	іменник	прикметник	дієслово	Словотвірна модель
-ник	+		+	ОІ ¹ , ОД ² + ник
-н-иц(я)	+			ОІ + -н-иц(я)
-ств(о), -цтв(о)	+			ОІ + ств(о), цтв(о)
-нн(я)			+	ОД + нн(я)
-ач			+	ОД + ач
-тель			+	ОД + тель
-к(а)			+	ОД + к(а)
-чик			+	ОД + чик
-ість		+		ОП ³ + ість

Основа іменника + суфікс -ств(о), -цтв(о). Словотвірний тип із суфіксом **-ств(о), -цтв(о)** в терміносистемі музейництва є не надто продуктивним. За допомогою цього суфікса утворюються терміни, що виражають властивість, стан або пов'язане з музейництвом заняття особи, названої мотивувальним словом: *волонтер* → *волонтерство*, *меценат* → *меценатство*, *спонсор* → *спонсорство*, *член* → *членство*.

Деривати, мотивовані основою дієслова (див. таблицю 1)

Основа дієслова + суфікс -нн(я). Серед словотвірних типів, за якими утворюються терміни-іменники в терміносистемі музейної справи від дієслів, найпродуктивнішими є словотвірні типи із суфіксом **-нн(я)**. Деривати цих типів становлять більшість віддієслівних термінів-іменників музейної справи із загальним значенням опредметненої дії (процесу). Терміни, що позначають «опредметнену дію стосовно певних об'єктів» із предметним значенням, називають переважно більшість процесів і створюють розгалужену систему значень. Вони вказують на конкретну одно-разову дію, тривалий процес (процес із значенням опрацювання первинних документів, переміщення у просторі, тривалості в часі, дію зі значенням «відтворення, збільшення кількості» тощо).

Окремі терміни паралельно можуть указувати як на процес, так і на результат процесу. Суфікс **-нн(я)** є в термінах, утворених від дієслів із суфіксами основи **-а-** (**-я-**) або **-ва-**, **-ува-** (**-юва-**), а також **-і-** (**-и-**), наприклад: *визначати* → *визначення*, *висушувати* → *висушування*, *відтво-*

¹ ОІ – основа іменника

² ОД – основа дієслова

³ ОП – основа прикметника

рити → *відтворення*, *дарувати* → *дарування*, *дублювати* → *дублювання*, *експонувати* → *експонування*, *зберігати* → *зберігання*, *зібрати* → *зібрання*, *колекціонувати* → *колекціонування*, *копіювати* → *копіювання*, *пошкодити* → *пошкодження*, *приспосувати* → *приспосування*, *реєструвати* → *реєстрування*, *розвішувати* → *розвішування*, *розставляти* → *розставляння*, *тлумачити* → *тлумачення* та ін.

Номінації цього типу утворюють від власне українських та інтернаціональних терміноелементів. Загалом суфікс **-нн(я)** в українській терміносистемі музейництва є доволі продуктивним і має великі можливості для творення нових дериватів віддієслівних основ.

Основа дієслова + суфікс -ник. За допомогою цього словотвірного типу утворюють терміни-іменники чоловічого роду зі значенням предмета або предметного чинника, який спричиняє дію, процес або сприяє їм: *пам'ятати* → *пам'ятник*. Віддієслівні деривати із суфіксом **-ник** мають також значення предмета, за допомогою якого виконують дію: *визначати* → *визначник*, *вказувати* → *вказівник*, *записати* → *записник*.

У терміносистемі музейництва функціонують також деривати із суфіксом, похідним від **-ник**. Це утворення із суфіксом **-льник**, що приєднується до основи інфінітива з елементами **-а (-я)** й вказує на особу як виконавця певної дії, названої дієсловом: *дарувати* → *дарувальник*.

Основа дієслова + суфікс -к(а). Деривати цього словотвірного типу мають значення предметної дії, процесу, назви предметів або вказують на результат: *виставляти* → *виставка*, *витинати* → *витинанка*, *вишити* → *вишивка*, *підставити* → *підставка*, *розкласти* → *розкладка*. Властивою ознакою суфікса **-к(а)** у процесі творення термінів галузі музейництва є його граматичне поєднання з українськими твірними основами дієслів.

Основа дієслова + суфікс -чик. Віддієслівні терміни музейництва із суфіксом **-чик** мають значення предмета, за допомогою якого виконують дію або який має певну функцію в якомусь процесі: *показувати* → *покажчик*.

Основа дієслова + суфікс -ач. Терміни-іменники, що належать до словотвірного типу із суфіксом **-ач**, утворюються переважно від дієслів недоконаного виду і в досліджуваній терміносистемі називають предмет, за допомогою якого виконують дію: *тримати* → *тримач*.

Основа дієслова + суфікс -тель. Цей тип дериватів в українській терміносистемі музейної справи є малопродуктивним. Основним його словотвірним значенням є особа як виконавець певної дії, названої дієсловом: *хранити* → *хранитель*. Зауважмо, що в системі сучасної української терміносистеми музейної справи термінів на **-тель** є незначна кількість.

Деривати, мотивовані основою прикметника (див. табл. 1)

Основа прикметника + суфікс -ість. Цей тип творення із значенням абстрактної ознаки є найбільш продуктивним не лише в українській, а й в інших східнослов'янських мовах. Деривати цього словотвірного типу мотивовано якісними та відносними прикметниками, суфіксальними із суфіксами **-н-**: *експозиційний* → *експозиційність*, *музейний* → *музейність*, *раритетний* → *раритетність*, *реліквійний* → *реліквійність*, **-альн-**: *музеальний* → *музеальність*, *оригінальний* → *оригінальність*, *унікальний* → *унікальність*, **-ивн-**: *асоціативний* → *асоціативність*, *атракативний* → *атракативність*, *експресивний* → *експресивність*, *інтерактивний* → *інтерактивність*, *інформативний* → *інформативність*, *репрезентативний* → *репрезентативність*, **-ичн-**: *автентичний* → *автентичність*, *естетичний* → *естетичність* й ін.

Отже, суфіксальний спосіб творення українських термінів музейної справи є високопродуктивним. Суфікси як словотворчі частини терміноодиниць, що виникли шляхом абстрагувальної роботи людського мислення, приєднуючись до різних основ, утворюють терміни з новим лексичним значенням або ж змінюють його форму. Словотвірний аналіз української термінології музейництва свідчить, що суфіксальні словотворчі форманти, які беруть участь у створенні термінів, доволі численні. Приєднуючись переважно до іменникових, а також дієслівних, прикметникових основ, вони утворюють терміноодиниці на позначення різноманітних понять музейництва.

1. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови : будова та реалізація : монографія / Є. А. Карпіловська. – К. : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 1999. – 297 с. 2. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К. : ІЗМН, 1998. – 180 с. 3. Ковалик І. І. Вступ. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову / І. І. Ковалик // Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 5–57. 4. Ковалик І. І. Вчення про словотвір / І. І. Ковалик. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1961. – Вип. 2. – 84 с. 5. Ковалик І. І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову / І. І. Ковалик // Вчення про словотвір. Вибрані праці. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. – С. 170–236. 6. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : монографія / І. М. Кочан. – Л. : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 519 с. 7. Куньч З. Українська риторична термінологія : історія і сучасність : монографія / З. Куньч. – Л. : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2006. – 216 с. 8. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с. 9. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології : монографія / Л. О. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1991. – 151 с. 10. Склад і структура термінологічної лексики / А. В. Крижанівська, Л. О. Симоненко, Т. І. Панько та ін. – К. : Наук. думка, 1984. – 196 с. 11. Словотвір сучасної української літературної мови : монографія / Відп. ред. М. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1979. – 408 с.